

Π.3.2.5 Πιλοτική εφαρμογή και αξιολόγηση αντιπροσωπευτικού αριθμού σεναρίων από κάθε τύπο σε διαφοροποιημένες εκπαιδευτικές συνθήκες πραγματικής τάξης

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Γ΄ Γυμνασίου

Τίτλος:

«Ιστορία μου, Λογοτεχνία μου: η (ανα)παράσταση αρχίζει»

Συγγραφή: ΑΝΔΡΕΑΣ ΓΑΛΑΝΟΣ – ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΑΝΤΖΑΡΕΛΑΣ

Εφαρμογή: ΕΛΕΝΗ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Θεσσαλονίκη 2015

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: «Δημιουργία πρωτότυπης μεθοδολογίας εκπαιδευτικών σεναρίων βασισμένων σε ΤΠΕ και δημιουργία εκπαιδευτικών σεναρίων για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας στην Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση» MIS 296579 (κωδ. 5.175), - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι.Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π. Π.3.2.5. Πιλοτική εφαρμογή και αξιολόγηση αντιπροσωπευτικού αριθμού σεναρίων από κάθε τύπο σε διαφοροποιημένες εκπαιδευτικές συνθήκες πραγματικής τάξης

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΑΡΑΔΟΤΕΟΥ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ

Υπεύθυνος υπο-ομάδας εργασίας λογοτεχνίας: Βασίλης Βασιλειάδης

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

<http://www.greeklanguage.gr>

Καραμαούνι 1 – Πλατεία Σκρα Τ.Κ. 55 132 Καλαμαριά, Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 2310 459101 , Φαξ: 2310 459107, e-mail: centre@komvos.edu.gr

A. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Τίτλος

Ιστορία μου, Λογοτεχνία μου: η (ανα)παράσταση αρχίζει

Εφαρμογή σεναρίου

Ελένη Αναγνώστου

Δημιουργία σεναρίου

Ανδρέας Γαλανός & Παναγιώτης Παντζαρέλας

Διδακτικό αντικείμενο

Νεοελληνική Λογοτεχνία

Τάξη

Γ΄ Γυμνασίου

Σχολική μονάδα

4^ο Γυμνάσιο Ρόδου

Χρονολογία

Από 13-3-2015 έως 28-4-2015

Διδακτική/θεματική ενότητα

—

Διαθεματικό

Όχι

Χρονική διάρκεια

8 ώρες

Χώρος

I. Φυσικός χώρος:

Εντός σχολείου: αίθουσα διδασκαλίας, εργαστήριο πληροφορικής.

II. Εικονικός χώρος: Wiki τάξης.

Προϋποθέσεις υλοποίησης για δάσκαλο και μαθητή

Ως προς τον εκπαιδευτικό, έπρεπε:

- να έχει εξοικειωθεί με το περιβάλλον της χρονογραμμής [Ιστορία και Νεοελληνική Λογοτεχνία](#) που είναι διαθέσιμο στις [Ψηφίδες για την ελληνική γλώσσα](#) και να γνωρίζει τις δυνατότητές του,
- να έχει εξοικειωθεί με το περιβάλλον του Pworks (Wiki),
- να έχει εμπειρία στην ομαδοσυνεργατική διδασκαλία.

Ως προς τους μαθητές, έπρεπε:

- να έχουν κάποια εμπειρία στην ομαδική συνεργασία,
- να μπορούν να χειρίζονται το περιβάλλον Pworks,
- να έχουν διδαχθεί τα ιστορικά γεγονότα της εξόδου του Μεσολογγίου, των Βαλκανικών Πολέμων και της γερμανικής Κατοχής στο μάθημα της Ιστορίας. Αν αυτό δεν είχε γίνει, ίσως θα έπρεπε να αφιερωθεί χρόνος για μια σύντομη σχετική ενημέρωση των μαθητών· δε χρειαζόταν να γνωρίζουν λεπτομέρειες, απλώς να έχουν μια γενική εικόνα των γεγονότων.

Ως προς το σχολείο, έπρεπε:

- να υπάρχει εργαστήριο πληροφορικής με ικανό αριθμό λειτουργικών Η/Υ και σύνδεση στο διαδίκτυο,
- να υπάρχει η δυνατότητα συνεχόμενων διδακτικών δώρων για τη διδασκαλία του μαθήματος.

Εφαρμογή στην τάξη

Το συγκεκριμένο σενάριο εφαρμόστηκε στην τάξη.

Το σενάριο στηρίζεται

Ανδρέας Γαλανός & Παναγιώτης Παντζαρέλας, *Ιστορία μου, Λογοτεχνία μου*: η (ανα)παράσταση αρχίζει, Νεοελληνική Λογοτεχνία, 2014.

Το σενάριο αντλεί

—

Β. ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ/ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχος του σεναρίου ήταν να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές ότι ένα ιστορικό γεγονός μπορεί να αναπαρασταθεί σε ένα λογοτεχνικό κείμενο με πολλούς διαφορετικούς τρόπους και να διαμορφώσουν μια σειρά από ερωτήματα ως άξονα για την προσέγγιση λογοτεχνικών κειμένων με ανάλογο περιεχόμενο.

Σε πρώτη φάση, πραγματοποιήθηκε η αφήγηση του ίδιου γεγονότος από δύο διαφορετικούς μαθητές, προκειμένου να καταδειχθούν οι διαφορές στην αφήγηση της πραγματικότητας από διαφορετικούς ανθρώπους. Στη συνέχεια, περνώντας στον χώρο της τέχνης, σχολιάστηκαν οι διαφορές στην αναπαράσταση της εξόδου του Μεσολογγίου που παρατηρούνται σε έναν πίνακα και μια ομόθεμη γλυπτική εγκατάσταση.

Στην επόμενη φάση οι μαθητές περιηγήθηκαν στο περιβάλλον της χρονογραμμής [Ιστορία και Νεοελληνική Λογοτεχνία](#) και διάβασαν αποσπάσματα από διαφορετικά κείμενα (πεζά και ποιητικά) που έχουν ως θέμα τους την κηδεία του Κωστή Παλαμά, καθώς και συνοδευτικό ιστορικό υλικό προκειμένου να διαπιστώσουν διαφορές στις επιλογές και τους στόχους κάθε κειμένου. Μετά από αυτήν την εμπειρία και τις σχετικές παρατηρήσεις η τάξη διαμόρφωσε από κοινού έναν κατάλογο ενδεικτικών ερωτημάτων που μπορούν να λειτουργήσουν ως άξονες στην προσέγγιση ενός λογοτεχνικού κειμένου που διαλέγεται με την ιστορία. Κατόπιν, εφάρμοσαν αυτά τα ερωτήματα σε μια καινούρια ομάδα κειμένων που αναπαριστούν ένα άλλο ιστορικό γεγονός, τους Βαλκανικούς Πολέμους, προκειμένου να διαπιστωθεί η χρησιμότητα αυτών των ερωτημάτων, αλλά και να αξιολογηθεί ο βαθμός στον οποίο οι μαθητές ανέπτυξαν έναν σχετικό προβληματισμό.

Γ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύλληψη και θεωρητικό πλαίσιο

Η σχέση της λογοτεχνίας με την ιστορία και πολυσυζητημένη είναι και πολύτροπη. Από την αρχαιότητα κίόλας η μία εμπλούτιζε την άλλη, αν θυμηθούμε για

παράδειγμα το ιλιαδικό έπος που αναπαριστά μυθοπλαστικά έναν παλαιότερο πόλεμο στην περιοχή της Τροίας και από την άλλη την ηροδότεια ιστορία, που παρά τις φιλότιμες προσπάθειες του πατέρα της Ιστορίας για αντικειμενικότητα, μεγάλο μέρος της θυμίζει περισσότερο λογοτεχνία –τουλάχιστον για τα σημερινά δεδομένα. Αλλά και πιο πρόσφατα, από τον 19^ο αι. έχει ακμάσει ως ένα ξεχωριστό και πολύ δημοφιλές λογοτεχνικό είδος το ιστορικό μυθιστόρημα (για να μην αναφερθούμε σε πάλαι ποτέ «ιστορικά» είδη όπως η αυτοβιογραφία και τα απομνημονεύματα), ενώ από την άλλη ο θεωρητικός λόγος περί ιστορίας στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αι. έχει αναγνωρίσει τις οφειλές του στη μυθοπλαστική αφήγηση. Είναι, νομίζουμε, προφανές πως η σχέση της λογοτεχνίας με την ιστορία είναι αμφίδρομη, όπως οφείλει να είναι κάθε έντιμος διάλογος: η μία τρέφεται από την άλλη και αυτή η διαπίστωση είναι μια από τις βασικές παραδοχές αυτού του σεναρίου.

Υπάρχουν δύο ακόμη θεωρητικές παραδοχές, απαραίτητες για την εφαρμογή του σεναρίου, τις οποίες όμως έγινε προσπάθεια να εκμαιευθούν από τους μαθητές μέσα από τα διάφορα στάδια υλοποίησής του. Η πρώτη, η πιο ιστοριοκεντρική, έχει να κάνει με το, από αρχαιοτάτων χρόνων, φιλοσοφικό ερώτημα «τι είναι η πραγματικότητα;» που ακολουθείται από το σχεδόν αυτονόητο ερώτημα «είναι μία η πραγματικότητα;». Όπως παρατηρεί η Αφροδίτη Αθανασοπούλου «ουσιαστικά, δεν ξέρουμε αν υπάρχει ΜΙΑ πραγματικότητα, εκείνο που ξέρουμε είναι πως υπάρχουν πολλές όψεις, δηλαδή οπτικές, μέσα από τις οποίες θεωρούμε την πραγματικότητα (στην ουσία: "κατασκευάζουμε" πραγματικότητα)» ([Αθανασοπούλου](#): 2004, 2). Μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα, έγινε προσπάθεια να αντιληφθούν οι μαθητές τι ακριβώς σημαίνει «οπτικές» της πραγματικότητας και πως η λογοτεχνία είναι το κατεξοχήν πεδίο για να το κατανοήσουν.

Η δεύτερη παραδοχή, η πιο λογοτεχνοκεντρική, αναγνωρίζει πως τα διάφορα λογοτεχνικά είδη έχουν έναν δικό τους, ξεχωριστό τρόπο θέασης και αναπαράστασης της ιστορικής «πραγματικότητας». Η Βενετία Αποστολίδου διακρίνει από τη μια πως «ο αφαιρετικός, μεταφορικός λόγος της ποίησης αποδίδει τις ιστορικές εμπειρίες

έμμεσα, συχνά κρυπτικά, αφαιρώντας από αυτές τα καθέκαστα και κρατώντας το συναισθηματικό τους βάρος, τη συμβολική τους αξία, τη σημασία τους για την ατομική ύπαρξη», ενώ από την άλλη η πεζογραφία, με μεγάλο βαθμό αναφορικότητας, και πιο συγκεκριμένα το μυθιστόρημα μπορεί «να προσδώσει χρονικό βάθος στις ιστορικές εξελίξεις, να παρακολουθήσει τα πριν και τα μετά ενός ιστορικού συμβάντος, να διερευνήσει τις συνέπειες των ιστορικών γεγονότων στις ζωές των ανθρώπων» (Αποστολίδου, 2013, 6-7). Και εδώ εξασκώντας τους μαθητές σε διαφορετικά λογοτεχνικά είδη, επιχειρήθηκε να γίνει κατανοητή η παραπάνω θεωρητική παραδοχή.

Υπάρχει, τέλος, μια βασική παιδαγωγική αρχή την οποία αυτό το σενάριο υπηρέτησε, την πεποίθηση πως ένας έφηβος, όπως είναι οι μαθητές και οι μαθήτριες μας, πρέπει να αντιληφθεί πρώτα την ιστορικότητα της δικής του εμπειρίας και παράλληλα, πως η εμπειρία αυτή, όταν γίνει αφήγηση, όταν δηλαδή αναπαρασταθεί με τον λόγο –γραφτό, προφορικό, εικαστικό–, τότε μπορεί να πάρει πολλές και ίσως αποκλίνουσες μορφές. Επομένως, δεν ωφελεί να ρίξουμε απευθείας τους μαθητές μας στα βαθιά του ιστορικού παρελθόντος, άγνωστου εν πολλοίς για αυτούς και πιθανότατα βαρετού και “μουχλιασμένου”, αλλά πρέπει να προσπαθήσουμε μέσα από τη σύγχρονη εφηβική εμπειρία να καταστήσουμε κατανοητή την απόσταση που χωρίζει ένα «ενικό» γεγονός από την «πληθυντική» αναπαράστασή του.

Δ. ΣΚΕΠΤΙΚΟ-ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΤΟΥΣ

Γνώσεις για τον κόσμο, αξίες, πεποιθήσεις, πρότυπα, στάσεις ζωής

Με την εφαρμογή του σεναρίου επιδιώχθηκε οι μαθητές:

- να μάθουν ότι υπάρχουν πολλοί τρόποι διαχείρισης και αναπαράστασης της (ιστορικής) πραγματικότητας.

Γνώσεις για τη λογοτεχνία

Με την εφαρμογή του σεναρίου επιδιώχθηκε οι μαθητές:

- να συνειδητοποιήσουν πώς το ίδιο ιστορικό γεγονός μπορεί να αναπαρασταθεί με διαφορετικούς τρόπους από κείμενο σε κείμενο (διαφορές στην εστίαση και την οπτική γωνία),
- να συνειδητοποιήσουν πώς το ίδιο ιστορικό γεγονός μπορεί να αναπαρασταθεί με διαφορετικούς τρόπους από είδος σε είδος. Η ποίηση το θεματοποιεί πιο μεταφορικά, συμβολικά και ενδεχομένως πιο καθολικά,
- να συνειδητοποιήσουν πως η αναπαράσταση ή/και η θεματοποίηση ενός γεγονότος σε ένα λογοτεχνικό κείμενο συνδέεται και με την ιστορική στιγμή στην οποία γράφεται.

Γραμματισμοί

Με την εφαρμογή του σεναρίου επιδιώχθηκε οι μαθητές να μπορούν:

- να πλοηγούνται και να χειρίζονται το περιβάλλον μιας χρονογραμμής όπως η «Ιστορία και Νεοελληνική Λογοτεχνία» του Κ.Ε.Γ,
- να συγκρίνουν και εντοπίζουν διαφορές στον τρόπο αναπαράστασης του ίδιου ιστορικού γεγονότος σε διαφορετικά λογοτεχνικά κείμενα,
- να διατυπώνουν ερωτήματα (για το είδος του κειμένου, την οπτική γωνία αφήγησης, την ιστορική συγκυρία που γράφεται, τους στόχους) όσον αφορά στον τρόπο διαχείρισης ενός γεγονότος σε ένα λογοτεχνικό κείμενο.

Διδακτικές πρακτικές

Βασική μέριμνα της εφαρμογής του σεναρίου ήταν οι διαπιστώσεις σχετικά με τις πολλαπλές δυνατότητες αναπαράστασης του ίδιου ιστορικού γεγονότος στη λογοτεχνία να προκύψουν κάπως επαγωγικά (μέσα από την παρατήρηση και τη διερεύνηση των ίδιων των μαθητών) και όχι να διατυπωθούν εξ αρχής ως δεδομένο θεωρητικό υλικό από τον εκπαιδευτικό.

Έτσι, στην πρώτη φάση πραγματοποιήθηκε η αφήγηση του ίδιου περιστατικού από δύο διαφορετικούς μαθητές ως μέσο για να διαπιστωθούν οι διαφορετικές

οπτικές στην αποτύπωση κάθε «πραγματικότητας» στο πλαίσιο μιας αφήγησης και στη συνέχεια, η παρατήρηση και σύγκριση δύο έργων τέχνης που θεματοποιούν το ίδιο ιστορικό γεγονός προκειμένου να επισημανθούν οι –συνήα μεγάλες– διαφορές που μπορεί να χωρίζουν δύο αποτυπώσεις του ίδιου γεγονότος από διαφορετικούς καλλιτέχνες. Ως εδώ η διδάσκουσα είχε καθοδηγητικό, σε γενικές γραμμές, ρόλο, ορίζοντας την πορεία της διδασκαλίας, θέτοντας τα ερωτήματα και καθοδηγώντας τη σχετική συζήτηση.

Από αυτό το σημείο και μετά, οι μαθητές, χωρισμένοι σε ομάδες, μελέτησαν λογοτεχνικά κείμενα και συνοδευτικό ιστορικό υλικό από το περιβάλλον της χρονογραμμής, προσπαθώντας να διερευνήσουν τη σχέση ενός ιστορικού γεγονότος με την αναπαράστασή/θεματοποίησή του σε διάφορα κείμενα. Η ομαδική συνεργασία επέτρεψε να συνδυαστούν και να συντονιστούν οι ικανότητες και δεξιότητες όλων των μελών της ομάδας προς την κατεύθυνση διερεύνησης του ζητούμενου, ενώ το ομαδικό πλαίσιο παρείχε μεγαλύτερη ασφάλεια για αυτενέργεια και δημιουργικότητα. Οι μαθητές παρατήρησαν τις διαφορές των κειμένων ως προς τη διαχείριση της ίδιας ιστορικής πραγματικότητας και επιχείρησαν υποθέσεις σχετικά με τις αιτίες αυτών των διαφορών.

Σε μια απόπειρα να δοθεί ακόμα ενεργητικότερος ρόλος στους μαθητές, αλλά και να διαπιστωθεί ο βαθμός εμπέδωσης από μέρους τους του σχετικού προβληματισμού, οι ομάδες κλήθηκαν να συντάξουν ένα ερωτηματολόγιο με ερωτήματα-άξονες για την προσέγγιση λογοτεχνικών κειμένων με θέμα ένα γεγονός από την ιστορία. Στη συνέχεια, εφάρμοσαν οι ίδιοι τα ερωτήματά τους πάνω σε αποσπάσματα λογοτεχνικών έργων και αναστοχάστηκαν πάνω στα ίδια τα ερωτήματα αλλά και στη σχέση λογοτεχνίας και ιστορικής πραγματικότητας. Έγιναν, με άλλα λόγια, οι ίδιοι δημιουργοί των εργαλείων που χρησιμοποίησαν μέσα από υποθέσεις και παρατηρήσεις.

Ε. ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Αφετηρία

Στη διάρκεια της σχολικής τους ζωής οι μαθητές έρχονται πολλές φορές σε επαφή με λογοτεχνικά κείμενα που θεματοποιούν ιστορικές στιγμές. Είναι λοιπόν κρίσιμο να συνειδητοποιήσουν από νωρίς ότι δεν υπάρχει ένας «αντικειμενικός» τρόπος αναπαράστασης των γεγονότων, αλλά κάθε κείμενο τα παρουσιάζει με διαφορετικό τρόπο, ο οποίος εξαρτάται από τους στόχους του συγγραφέα του, τις συμβάσεις του είδους του, την ιστορική στιγμή στην οποία γράφεται, το κοινό στο οποίο απευθύνεται κλπ. Τα αποσπάσματα που αξιοποιήθηκαν στο συγκεκριμένο σενάριο επιλέχθηκαν επειδή θεωρήθηκε ότι ανταποκρίνονται στις αναγνωστικές δεξιότητες των μαθητών της συγκεκριμένης τάξης, αλλά και επειδή προσφέρονται για συγκρίσεις που μπορούσαν εύκολα να οδηγήσουν τους μαθητές στα κατάλληλα συμπεράσματα.

Σύνδεση με τα ισχύοντα στο σχολείο

Το σενάριο εφαρμόστηκε στο πλαίσιο της θεματικής ενότητας «Άτομο και κοινωνία» που προβλέπει για τη Γ΄ Γυμνασίου το [Νέο Πρόγραμμα Σπουδών](#) που εφαρμόζεται προς το παρόν πιλοτικά. Μπορεί όμως να εφαρμοστεί και στο πλαίσιο του μέχρι σήμερα ισχύοντος αναλυτικού προγράμματος, καθώς στο σχολικό εγχειρίδιο της Γ΄ Γυμνασίου περιλαμβάνονται πολλά λογοτεχνικά κείμενα από διάφορες περιόδους της νεοελληνικής γραμματείας που διαλέγονται με την Ιστορία. Άλλωστε, τα ιστορικά γεγονότα τα οποία θεματοποιούνται στα λογοτεχνικά κείμενα που αξιοποιήθηκαν στην εφαρμογή εντάσσονται στην ύλη του μαθήματος της Ιστορίας που αντιστοιχεί στη συγκεκριμένη τάξη.

Αξιοποίηση των ΤΠΕ

Στο σενάριο αξιοποιήθηκε κατά κύριο λόγο το περιβάλλον της χρονογραμμής [Ιστορία και Νεοελληνική Λογοτεχνία](#) που είναι διαθέσιμο στις [Ψηφίδες για την ελληνική γλώσσα](#). Θεωρήθηκε πως το περιβάλλον της συγκεκριμένης χρονογραμμής, καθώς συμπαρατάσσει κείμενα διαφορετικών συγγραφέων και εποχών που καταπιάνονται

με το ίδιο ιστορικό γεγονός, αποτελεί έναν πρόσφορο χώρο για να αισθητοποιηθούν με ανάγλυφο τρόπο διαπιστώσεις σχετικά με τους διαφορετικούς τρόπους διαχείρισης και αναπαράστασης της ιστορικής πραγματικότητας από τους λογοτέχνες. Ήταν, επίσης, μια καλή αφορμή οι μαθητές να εξοικειωθούν με τον χειρισμό ανάλογων περιβαλλόντων.

Αξιοποιήθηκε, ακόμη, το περιβάλλον Pworks (Wiki) ως χώρος στον οποίο οι μαθητές μπορούσαν να κρατήσουν σημειώσεις, να επεξεργαστούν ένα κείμενο επισημαίνοντας ομοιότητες και διαφορές με ένα άλλο, να υπογραμμίσουν και να χρωματίσουν σημαντικά σημεία. Επιπλέον, το περιβάλλον Wiki προσέφερε τη δυνατότητα στους μαθητές να επανέλθουν στα φύλλα εργασίας από το σπίτι, να αναθεωρήσουν, να προβληματιστούν, να διορθώσουν. Τέλος, η αξιοποίηση του συγκεκριμένου περιβάλλοντος παρείχε τη δυνατότητα στη διδάσκουσα να παρακολουθεί πιο εύκολα την πορεία των εργασιών των μαθητών, χωρίς να απαιτείται η συλλογή φωτοτυπιών ή USB.

Κείμενα

Λογοτεχνικά κείμενα εκτός σχολικών εγχειριδίων

Θανάσης Βαλτινός, *Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη: Βαλκανικοί-'22*, 95-97. Αθήνα: Ωκεανίδα, 2000.

Γιώργος Μιχαηλίδης, *Της επανάστασης, της μοναξιάς και της λαγνείας. Ο λαβύρινθος*, 282 & 286-288. Αθήνα: Καστανιώτης, 2002.

Κωστής Παλαμάς, «Εμπρός!». Στο *Ποιητική Ανθολογία*. Στ', επιμ. Λ. Πολίτη, 81-82. Αθήνα: Δωδώνη, 1977.

Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, *Τραγούδι για τρεις*, 111-112. Αθήνα: Πατάκης, 1992.

Άγγελος Σικελιανός, «Παλαμάς». Στο *Ποιητική Ανθολογία*. Ζ', επιμ. Λ. Πολίτη, 72-73. Αθήνα: Δωδώνη, 1977.

Διδακτική πορεία/στάδια/φάσεις

1^η ώρα (αίθουσα διδασκαλίας)

Με αφορμή το γεγονός ότι κάποια από τα παιδιά της τάξης συμμετείχαν στην παραγωγή μιας ταινίας μικρού μήκους με θέμα την ασφάλεια στο διαδίκτυο, η διδάσκουσα ζήτησε από δύο από αυτούς τους μαθητές να αφηγηθούν το σενάριο της ταινίας. Ζητήθηκε από τον έναν μαθητή να βρίσκεται εκτός τάξης όση ώρα ο άλλος αφηγούνταν στην τάξη το σενάριο της ταινίας. Στη συνέχεια, ζητήθηκε από την ολομέλεια της τάξης να σχολιάσει την αφήγηση κάθε μαθητή. Οι μαθητές αντιλήφθηκαν αμέσως τις ομοιότητες και τις διαφορές και προσπάθησαν να εξηγήσουν γιατί σημειώθηκαν αυτές οι διαφορές. Προβληματίστηκαν σχετικά με το πόσες μορφές μπορεί να πάρει η αναπαράσταση του ίδιου γεγονότος όταν γίνεται αντικείμενο αφήγησης από διαφορετικά πρόσωπα.

Στη συνέχεια, ο προβληματισμός τους επεκτάθηκε στα ιστορικά γεγονότα του παρελθόντος. Οι μαθητές ρωτήθηκαν αν πιστεύουν ότι μπορούν να υπάρξουν ανάλογες διαφορές και στην αναπαράσταση ιστορικών γεγονότων ή όχι και εξέφρασαν ελεύθερα τις απόψεις τους. Έπειτα, προβλήθηκαν στην τάξη φωτογραφίες, μέσω βιντεοπροβολέα, από δύο έργα τέχνης εμπνευσμένα από την έξοδο του Μεσολογγίου: το ένα είναι ο [γνωστός πίνακας του Θεόδωρου Βρυζάκη](#) και το άλλο η [ομώνυμη εγκατάσταση του γλύπτη Θεόδωρου Παπαγιάννη](#), αφού προηγήθηκε η υπενθύμιση των γεγονότων από κάποιον μαθητή. Ζητήθηκε από τους μαθητές να παρατηρήσουν τα δυο έργα και να εντοπίσουν ομοιότητες και διαφορές στον τρόπο με τον οποίο αναπαρίσταται το ίδιο γεγονός. Οι μαθητές εντόπισαν το ηρωικό ύφος στον πίνακα του Βρυζάκη, την ορμητικότητα και επιθετικότητα των προσώπων και την παρουσία της ελευθερίας. Αντίθετα, στο γλυπτό του Παπαγιάννη πρόσεξαν το θρηνητικό ύφος της πομπής, τη στατικότητα και την ακινησία καθώς και την παρουσία γυναικών και βρεφών. Οι μαθητές αυθόρμητα προσπάθησαν να εξηγήσουν την ύπαρξη των διαφορών στην αναπαράσταση του ίδιου γεγονότος:

απέδωσαν τις διαφορές στη διαφορετική εποχή δημιουργίας του έργου και στο διαφορετικό μήνυμα που ήθελε να μεταδώσει ο καλλιτέχνης.

Στο τέλος της πρώτης αυτής φάσης ενημερώθηκαν οι μαθητές ότι στη συνέχεια των μαθημάτων θα επεκτείνονταν οι προβληματισμοί τους στον χώρο της λογοτεχνίας και θα μελετούνταν κείμενα που θεματοποιούν ιστορικά γεγονότα. Δόθηκαν στους μαθητές σε φωτοτυπίες τα αποσπάσματα από το μυθιστόρημα του Γιώργου Μιχαηλίδη *Της επανάστασης, της μοναξιάς και της λαγνείας. Ο λαβύρινθος* που θα αξιοποιούνταν στη συνέχεια και τους ζητήθηκε να τα διαβάσουν στο σπίτι.

2^η-3^η ώρα (εργαστήριο πληροφορικής, μαθητές χωρισμένοι σε ομάδες)

Αρχικά, συζητήθηκε σύντομα το απόσπασμα που τους είχε δοθεί για το σπίτι ώστε να λυθούν τυχόν απορίες, αλλά και να ενημερωθούν οι μαθητές που ενδεχομένως δεν το είχαν διαβάσει. Ζητήθηκε από τους μαθητές να προσδιορίσουν το ιστορικό γεγονός που θεματοποιείται στο απόσπασμα. Με αφορμή την αναφορά στην κηδεία του Παλαμά, έγινε μια σύντομη συζήτηση για τη ζωή και το έργο του ποιητή.

Στη συνέχεια, ζητήθηκε από τις ομάδες να μεταβούν στο περιβάλλον [της χρονογραμμής Ιστορία και Νεολληνική Λογοτεχνία](#). Η διδάσκουσα ξενάγησε με τη βοήθεια βιντεοπροβολέα τους μαθητές στη χρονογραμμή και εξήγησε πως πρόκειται για μια καταγραφή ιστορικών γεγονότων από το 1770 μέχρι σήμερα, όπως αυτά αποτυπώνονται σε λογοτεχνικά κείμενα και ιστορικές πηγές. Επισημάνθηκε η ύπαρξη δύο παράλληλων γραμμών (η κάτω γραμμή περιλαμβάνει συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα που συνδέονται με μια ορισμένη χρονολογία, ενώ η πάνω γραμμή καλύπτει ευρύτερες περιόδους), καθώς και η ύπαρξη δυο κατηγοριών πηγών για κάθε επιλογή. Έγινε μια σύντομη επίδειξη του τρόπου αναζήτησης ενός ιστορικού γεγονότος και του εντοπισμού λογοτεχνικών κειμένων και ιστορικών πηγών σχετικά με αυτό.

Προκειμένου να διαπιστωθεί ότι οι μαθητές είχαν κατανοήσει τη δομή της χρονογραμμής και να λυθούν τυχόν απορίες, ενημερώθηκαν ότι το κείμενο που διάβασαν στο σπίτι ανθολογείται στη χρονογραμμή και τους ζητήθηκε να το εντοπίσουν. Αφού μετέβησαν στην περίοδο της ελληνικής κατοχής και εντόπισαν την

υποκατηγορία «Η κηδεία του Κωστή Παλαμά», οι μαθητές παρατήρησαν πως στη συγκεκριμένη υποκατηγορία ανθολογούνται δύο κείμενα: το απόσπασμα από το μυθιστόρημα του Μιχαηλίδη, που είχαν ήδη διαβάσει, και ένα απόσπασμα από το μυθιστόρημα της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου *Τραγούδι για τρεις*. Δίπλα ακριβώς παρατήρησαν το ιστορικό υλικό χωρισμένο σε κατηγορίες.

Αρχικά, τους ζητήθηκε να διαβάσουν τις γραπτές πηγές 4, 5 και 6 από το ιστορικό υλικό, καθώς και να παρατηρήσουν τις πηγές 4, 5 και 6 από το οπτικό υλικό ([φύλλο εργασίας 1-μέρος Α](#)). Οι ομάδες κλήθηκαν να συγκρίνουν την καταγραφή του γεγονότος στα μη μυθοπλαστικά αυτά κείμενα και στη λογοτεχνική αποτύπωση του Μιχαηλίδη. *Ποια από τα στοιχεία και τις λεπτομέρειες που αποτυπώνονται σε αυτά τα κείμενα συναντάμε και στο απόσπασμα από τον Λαβύρινθο; Ποια στοιχεία φαίνεται να αποτελούν φανταστικές προσθήκες του λογοτέχνη; Στόχος ήταν να αντιληφθούν οι μαθητές πως το λογοτεχνικό κείμενο που αναπαριστά ένα ιστορικό γεγονός από τη μια πατάει σε πραγματικά ιστορικά στοιχεία και από την άλλη ο συγγραφέας προσθέτει διάφορες λεπτομέρειες με τη φαντασία του¹.*

Στη συνέχεια, η διδάσκουσα διάβασε το σύντομο απόσπασμα από το μυθιστόρημα της Πέτροβιτς και επισημάνθηκε πως και αυτό θεματοποιεί το ίδιο ιστορικό γεγονός. Κατόπιν, ζητήθηκε από τις ομάδες ([φύλλο εργασίας 1-μέρος Β](#)) να απαντήσουν στο ερώτημα «Ποιο από τα δύο κείμενα είναι πιο αναλυτικό ως προς την αποτύπωση της κηδείας του Παλαμά;» και να συγκρίνουν τον τρόπο με τον οποίο αναπαρίσταται το ίδιο γεγονός στα δύο κείμενα. Προκειμένου να γίνει αυτό, τους ζητήθηκε να χρωματίσουν με ίδιο χρώμα γραμματοσειράς τα σημεία των δύο κειμένων που αναφέρουν κοινές λεπτομέρειες από την κηδεία. Επίσης, τους ζητήθηκε να επισημάνουν ποιες λεπτομέρειες απαντούν μόνο σε ένα από τα δύο κείμενα και να τις χρωματίσουν με άλλο χρώμα γραμματοσειράς. Στόχος ήταν να

¹ Βλ. στον Φάκελο Τεκμηρίων το αρχείο tek_1a.

συνειδητοποιήσουν καταρχάς οπτικά πόσο διαφορετικός είναι ο τρόπος με τον οποίο αναπαριστούν το ίδιο ιστορικό γεγονός τα δύο κείμενα².

Μετά από αυτές τις διαπιστώσεις έγινε απόπειρα διερεύνησης των πιθανών λόγων που οδήγησαν στις δύο τόσο διαφορετικές αποτυπώσεις του ίδιου γεγονότος στα κείμενα που μελετήθηκαν ([φύλλο εργασίας 1-μέρος Γ](#)). Ζητήθηκε από τους μαθητές να απαντήσουν στο ερώτημα *Ποιανού οι εντυπώσεις καταγράφονται σε κάθε απόσπασμα;* Οι μαθητές συζήτησαν αυτές τις ερωτήσεις και σημείωσαν τις απαντήσεις τους στο φύλλο εργασίας, αρχικά στο πλαίσιο της ομάδας και στη συνέχεια, με την καθοδήγηση της διδάσκουσας, στην ολομέλεια της τάξης. Ζητήθηκε από τους μαθητές να επισημάνουν τα σημεία του κειμένου που τεκμηριώνουν την απάντησή τους. Στόχος των ερωτήσεων αυτών ήταν να δείξουν πως στα δύο κείμενα καταγράφονται οι εντυπώσεις δυο διαφορετικών προσώπων, ενός ενήλικα και ενός παιδιού, γεγονός που δικαιολογεί και τον διαφορετικό βαθμό λεπτομέρειας και ανάλυσης στην παρουσίαση του γεγονότος³.

Στο τέλος του δίωρου, έγινε απόπειρα να σχολιαστεί το διαφορετικό κοινό στο οποίο απευθύνεται κάθε κείμενο. Ζητήθηκε από τις ομάδες να επισκεφθούν τις ιστοσελίδες που υποδεικνύονται κάτω από κάθε κείμενο στο περιβάλλον της χρονογραμμής και να διερευνήσουν αν υπάρχει διαφορά στο κοινό στο οποίο απευθύνεται καθένα από τα δύο μυθιστορήματα. Επισκεπτόμενοι την εγγραφή για το *Τραγούδι για τρεις* στην ιστοσελίδα [i-Read i-Teen](#) διαπίστωσαν πως το μυθιστόρημα της Πέτροβιτς απευθύνεται σε εφήβους. Η επίσημη [ιστοσελίδα](#) του Γιώργου Μιχαηλίδη δεν τους έδωσε τόσο άμεσες πληροφορίες, τους επισημάνθηκε όμως πως το μυθιστόρημα *Ο Λαβύρινθος* αποτελεί μέρος της τριλογίας με τον γενικό τίτλο *Της επανάστασης, της μοναξιάς και της λαγνείας* που καλύπτει την περίοδο από τη Μικρασιατική καταστροφή έως τη Μεταπολίτευση. Τέλος, έγινε μια σύντομη

² Βλ. στον Φάκελο Τεκμηρίων το αρχείο tek_1b.

³ Βλ. ό.π. το αρχείο tek_1c.

συζήτηση για τη διαφορά ανάμεσα σε ένα ιστορικό μυθιστόρημα που απευθύνεται σε εφηβικό κοινό και σε ένα ιστορικό μυθιστόρημα που απευθύνεται σε ενήλικες.

4^η ώρα (εργαστήριο πληροφορικής, μαθητές χωρισμένοι σε ομάδες)

Αυτήν την ώρα έγινε απόπειρα επέκτασης του προβληματισμού σχετικά με τις διαφορές στις λογοτεχνικές αναπαραστάσεις του ίδιου ιστορικού γεγονότος, αυτήν τη φορά εξετάζοντας ένα ποίημα, σύγχρονο του γεγονότος, το οποίο μάλιστα εξυπηρετούσε πολύ συγκεκριμένους στόχους, που σχετίζονται με την ιστορική στιγμή στην οποία γράφτηκε.

Οι μαθητές ενημερώθηκαν ότι θα ασχολούνταν με το ποίημα που απήγγειλε ο Άγγελος Σικελιανός στην κηδεία του Παλαμά ([φύλλο εργασίας 2](#)). Τους επισημάνθηκε ότι, σε αντίθεση με τα δύο προηγούμενα κείμενα που γράφτηκαν πολλά χρόνια αργότερα από το γεγονός που αναπαριστούν, θα προσεγγίζοταν ένα κείμενο που γράφτηκε ακριβώς εκείνη τη χρονική στιγμή και με αφορμή το συγκεκριμένο γεγονός. Οι ομάδες μελέτησαν το ποίημα που βρήκαν στο Wiki και όλοι μαζί άκουσαν την ανάγνωση του ποιήματος που συνοδεύει ως πολυμεσικό υλικό τα δύο πεζά αποσπάσματα στο περιβάλλον της χρονογραμμής.

Ζητήθηκε από τους μαθητές ([φύλλο εργασίας 2-μέρος Α](#)) να εντοπίσουν στα δύο πεζά αποσπάσματα που μελέτησαν το προηγούμενο δίωρο, και ιδιαίτερα στο απόσπασμα από τον *Λαβύρινθο* του Μιχαηλίδη, όσα σημεία αναφέρονται στο συγκεκριμένο ποίημα. Τους ζητήθηκε να δώσουν ιδιαίτερη προσοχή ειδικά στο παρακάτω απόσπασμα:

Δεν νεκρολογούσε τον Παλαμά ο Σικελιανός, έπαιρνε απλώς την εντολή από εκείνον να μιλήσει στο βουερό πλήθος που περίμενε απ' έξω πεινασμένο, ταπεινωμένο, προδομένο, τις λέξεις που δεν είναι μόνο νοήματα, δεν είναι μόνο αισθήματα, αλλά έρχονται από πολύ μακριά φορτωμένες χρόνο και ζωή και σαν καταγιγίδα ξεσηκώνουν σώματα και ψυχές. Ο πατέρας, θορυβημένος, κοιτούσε ανήσυχα γύρω, ιδιαιτέρως προς την πλευρά των ξένων, των εχθρών, των

απρόσκλητων, με τα ανέκφραστα πρόσωπα και το χαμηλωμένο βλέμμα.

Με αφορμή τη φράση «Δεν νεκρολογούσε τον Παλαμά ο Σικελιανός», ζητήθηκε από τους μαθητές να διερευνήσουν κατά πόσο το ποίημα έδινε πληροφορίες για τον Παλαμά και τον θάνατό του. Τους ζητήθηκε, ακόμη, να χρωματίσουν στο ποίημα τους στίχους που αναφέρονται άμεσα στον θάνατο του ποιητή και με άλλο χρώμα τους στίχους που είναι πολύ γενικότεροι ή αναφέρονται σε φαινομενικά άσχετα με το συγκεκριμένο γεγονός θέματα. Στόχος ήταν να φανεί πως το ποίημα έχει μικρό βαθμό αναφορικότητας και δεν περιορίζεται στην απλή θεματοποίηση του θανάτου του ποιητή, αλλά ξανοίγεται σε ευρύτερες περιοχές⁴.

Στη συνέχεια, τέθηκε το ερώτημα «Γιατί ο πατέρας στο απόσπασμα από τον *Λαβύρινθο* κοιτάει θορυβημένος γύρω του, ιδιαίτερα προς την πλευρά των ξένων, των εχθρών;» ([φύλλο εργασίας 2-μέρος Β](#)). Προκειμένου να απαντήσουν στο ερώτημα αυτό, ζητήθηκε από τους μαθητές να (ξανα)διαβάσουν τις γραπτές πηγές 3-6 από το ιστορικό υλικό που βρίσκεται στα δεξιά του αποσπάσματος και στη συνέχεια, συζήτησαν τις υποθέσεις τους αρχικά στις ομάδες τους και έπειτα στην ολομέλεια. Από τις πηγές αυτές ήταν εύκολο να συναγάγουν οι μαθητές πως η κηδεία του Παλαμά απέκτησε χροιά παλλαϊκής αντίστασης στο γερμανικό καθεστώς και πως η απαγγελία του ποιήματος από τον Σικελιανό αποτέλεσε και αυτή ένα είδος αντιστασιακής πράξης⁵.

Ακολούθως, ζητήθηκε από τους μαθητές να διερευνήσουν κατά πόσο όντως το ποίημα του Σικελιανού αποτελεί αντιστασιακή πράξη. Τους ζητήθηκε να υπογραμμίσουν φράσεις του ποιήματος που επιβεβαιώνουν αυτήν τη διαπίστωση. Τους ζητήθηκε, επίσης, να εντοπίσουν τις προστακτικές που υπάρχουν στο ποίημα και να δικαιολογήσουν τη λειτουργία τους. Σε ποιον απευθύνεται ο ποιητής και τι ζητάει να κάνει; Μέσα από τα ερωτήματα αυτά επιχειρήθηκε να γίνει σαφές ότι το

⁴ Βλ. ό.π. το tek_2a.

⁵ Βλ. ό.π. το tek_2b.

ποίημα του Σικελιανού δε γράφεται απλώς για να τιμήσει τον Παλαμά, αλλά αφορμάται από το συγκεκριμένο γεγονός για να καλέσει τον λαό σε αντίσταση. Με άλλα λόγια, έγινε αντιληπτό από τους μαθητές πως η θεματοποίηση ενός ιστορικού γεγονότος μέσα σε ένα κείμενο μπορεί να σχετίζεται και με παράπλευρους στόχους.

Κατόπιν, οι μαθητές κλήθηκαν να μελετήσουν τη δεύτερη γραπτή πηγή από το πλαϊνό ιστορικό υλικό (απόσπασμα από την *Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας* του Τ. Βουρνά) και τους ζητήθηκε να προσέξουν την τελευταία φράση: «Το ποίημα του Σικελιανού είναι πολύ γνωστό και δημοσιεύτηκε κι απαγγέλλθηκε πολλές φορές από τότε.» ([φύλλο εργασίας 2-μέρος Γ](#)).

Αρχικά, οι μαθητές ρωτήθηκαν *ποια στοιχεία του ποιήματος πιστεύουν ότι επέτρεψαν να χρησιμοποιηθεί και σε άλλες περιστάσεις*. Σκοπός ήταν να εντοπιστούν ο μεταφορικός λόγος και η χρήση συμβόλων ως χαρακτηριστικά που δίνουν τη δυνατότητα στο ποίημα να σχετίζεται όχι μόνο με το γεγονός στο οποίο αναφέρεται, αλλά και με άλλες ιστορικές στιγμές με τις οποίες μπορεί να παρουσιάζουν ομοιότητες. Για τον σκοπό αυτό ζητήθηκε από τους μαθητές να χρωματίσουν μέσα στο ποίημα λέξεις ή φράσεις που χρησιμοποιούνται μεταφορικά, καθώς και πρόσωπα και αντικείμενα που λειτουργούν ως σύμβολα και που θεωρούν ότι επιδέχονται πολλαπλές αναγνώσεις, ανάλογα με την ιστορική στιγμή στην οποία διαβάζονται, ενώ στη συνέχεια, συζήτησαν τις επιλογές τους στην ολομέλεια⁶.

Τέλος, έγινε συζήτηση με τους μαθητές με θέμα τις περιστάσεις στις οποίες φαντάζονται ότι μπορεί να ξαναχρησιμοποιήθηκε το ποίημα. Τους ζητήθηκε να αναζητήσουν τη φράση «*Ηχήστε οι σάλπιγγες*» στη μηχανή αναζήτησης της [Google](#), προκειμένου να διαπιστώσουν ότι στίχοι από το ποίημα αξιοποιούνται ακόμα και σήμερα με διάφορες αφορμές. Οι ομάδες ανακοίνωσαν και σχολίασαν στην ολομέλεια τα αποτελέσματα της αναζήτησης⁷.

⁶ Βλ. Τεκμήριο 2c1.

⁷ Βλ. Τεκμήριο 2c.

5^η ώρα (αίθουσα διδασκαλίας, μαθητές χωρισμένοι σε ομάδες)

Σκοπός της πέμπτης ώρας ήταν οι μαθητές, αξιοποιώντας τις προηγούμενες δραστηριότητες και την εμπειρία ανάγνωσης δυο διαφορετικών κειμένων που θεματοποιούν το ίδιο ιστορικό υλικό, να διαμορφώσουν ένα σώμα ερωτήσεων που θα μπορούσαν να αποτελέσουν άξονα για την προσέγγιση λογοτεχνικών κειμένων που διαλέγονται με την ιστορία.

Ζητήθηκε από κάθε ομάδα να συντάξει ένα ερωτηματολόγιο με ερωτήματα τα οποία θα ήταν καλό να έχει υπόψη του ένας αναγνώστης που έρχεται σε επαφή με ένα λογοτεχνικό κείμενο που αναπαριστά κάποιο ιστορικό γεγονός ([φύλλο εργασίας 3](#)). Ζητήθηκε από τις ομάδες να περιλάβουν 4-5 ερωτήσεις, λαμβάνοντας υπόψη τα κείμενα που προσέγγισαν τις προηγούμενες ώρες και τα ερωτήματα που συζητήθηκαν με αφορμή αυτά. Για κάθε ερώτημα που συνέτασσαν θα έπρεπε να αιτιολογήσουν τον λόγο για τον οποίο θεωρούν ότι είναι σημαντικό ή γόνιμο, προσκομίζοντας ένα παράδειγμα από τις αναγνώσεις που προηγήθηκαν. Οι ομάδες κλήθηκαν να συντάξουν το ερωτηματολόγιο σε ένα φύλλο χαρτί. Επισημάνθηκε, επιπλέον, ότι μπορούσαν να περιλάβουν δύο είδη ερωτήσεων: ανοιχτής απάντησης ή πολλαπλής επιλογής. Δόθηκε χρόνος στις ομάδες να ετοιμάσουν τα ερωτηματολόγιά τους, ενώ η διδάσκουσα περιφερόταν ανάμεσα στις ομάδες, λύνοντας απορίες και δίνοντας απαραίτητες διευκρινίσεις, παρέχοντας καθοδήγηση όπου χρειαζόταν ή επιλύοντας προβλήματα συνεργασίας.

Όταν όλες οι ομάδες είχαν ολοκληρώσει τη σύνταξη του ερωτηματολογίου τους τα παρουσίασαν στην ολομέλεια. Κάθε ομάδα με τη σειρά παρουσίαζε μία από τις ερωτήσεις, αιτιολογούσε τη σημασία της και στη συνέχεια οι υπόλοιπες ομάδες σχολίαζαν τη χρησιμότητα και ευστάθεια της ερώτησης. Αν η ομάδα συμφωνούσε, τότε η ερώτηση καταγραφόταν στο κοινό ερωτηματολόγιο της τάξης. Αρχικά, η διδάσκουσα κατέγραφε τις ερωτήσεις στον πίνακα ενώ έπειτα ανατέθηκε σε έναν μαθητή να τις καταγράψει και στο Wiki. Στη συνέχεια, τον λόγο έπαιρνε άλλη ομάδα παρουσιάζοντας μια διαφορετική ερώτηση, ακολουθώντας την ίδια διαδικασία. Έτσι,

όλες οι ομάδες είχαν την ευκαιρία να παρουσιάσουν τουλάχιστον μία από τις ερωτήσεις τους. Με αυτόν τον τρόπο συν-διαμορφώθηκε σταδιακά ένα κοινό ερωτηματολόγιο που περιλάμβανε τις συνεισφορές όλων των ομάδων, οι οποίες έγιναν αποδεκτές από την ολομέλεια είτε ως είχαν είτε τροποποιημένες⁸.

Σε γενικές γραμμές, οι μαθητές πρότειναν ελεύθερα τις δικές τους ερωτήσεις, καθώς αυτό αποτελεί και έναν καλό δείκτη αξιολόγησης του κατά πόσο μπήκαν οι βάσεις για έναν πιο κριτικό προβληματισμό στη συνάντησή τους με ανάλογα κείμενα.

6^η-7^η ώρα (εργαστήριο πληροφορικής, μαθητές χωρισμένοι σε ομάδες)

Από αυτήν την ώρα και εξής δόθηκε η πρωτοβουλία, στο μέτρο του δυνατού, στους μαθητές. Στόχος ήταν να εφαρμόσουν όσα διδάχτηκαν τις προηγούμενες ώρες έχοντας να μελετήσουν δύο νέα λογοτεχνικά κείμενα που αφορούνται από ένα διαφορετικό ιστορικό γεγονός, το οποίο βρίσκεται επίσης στη σχολική ύλη του μαθήματος της Ιστορίας της Γ' Γυμνασίου, τους Βαλκανικούς Πολέμους.

Αρχικά, ζητήθηκε από τις ομάδες να περιηγηθούν στη χρονογραμμή και να μεταβούν στο ιστορικό γεγονός των Βαλκανικών Πολέμων ([φύλλο εργασίας 4](#)). Για να το κάνουν αυτό θα έπρεπε να ανακαλέσουν τη χρονολογία έναρξής τους και να την αναζητήσουν στη γραμμή των γεγονότων. Τους ζητήθηκε να δουν πολύ σύντομα τι περιλαμβάνεται σε αυτήν την ενότητα (ποικιλία λογοτεχνικών κειμένων, πολυμεσικό υλικό που εμπλουτίζει την ανάγνωση κάποιων από αυτά, πλούσιο ιστορικό υλικό στα δεξιά της σελίδας σε διάφορες μορφές). Ρωτήθηκαν, λοιπόν, οι μαθητές αν γνωρίζουν κάτι για τους Βαλκανικούς Πολέμους: *ποιοι ήταν οι εμπόλεμοι, ποιοι ήταν οι νικητές και ποιοι οι ηττημένοι, ποιο αποτέλεσμα είχαν για την Ελλάδα*. Υποστηρικτικό προς τις απαντήσεις τους ήταν και το ιστορικό υλικό που παρατίθεται δεξιά της χρονογραμμής.

Στη συνέχεια, ζητήθηκε από τους μαθητές να διαβάσουν τα δύο πρώτα λογοτεχνικά κείμενα που έβλεπαν στη χρονογραμμή στη συγκεκριμένη ενότητα.

⁸ Βλ. ό.π. το tek_4.

Πρόκειται για το εγερτήριο ποίημα του Παλαμά με τον τίτλο «Εμπρός!», που γράφτηκε στην καρδιά του πολέμου, τον Σεπτέμβρη του 1912, και με το οποίο ο ποιητής καλεί τους Έλληνες, παραπέμποντας άμεσα στον «Θούριο» του Ρήγα, να πάρουν τα όπλα. Το δεύτερο κείμενο που μελέτησαν οι μαθητές ήταν το απόσπασμα από το *Συναξάρι του Αντρέα Κορδοπάτη. Βαλκανικοί-’22*. Πρόκειται για ένα μυθιστόρημα αρκετά μεταγενέστερο των Βαλκανικών Πολέμων (εκδίδεται στο γύρισμα του νέου αιώνα, το 2000), όπως ακριβώς τα μυθιστορήματα των Μιχαηλίδη και Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου την προηγούμενη ώρα, που δίνει πλήρη ελευθερία κινήσεων στους διάφορους λαϊκούς αφηγητές να εξιστορήσουν κομμάτια από τη ζωή τους σε μια εποχή κρίσιμη για το ελληνικό έθνος. Το συγκεκριμένο απόσπασμα αλλά και ολόκληρο το μυθιστόρημα παραπέμπει απευθείας σε προφορικές αφηγήσεις, χωρίς ποικίλματα στον λόγο του, με ύφος φυσικό και λιτό, αλλά συγχρόνως πολύ ζωντανό.

Έχοντας διαβάσει τα δύο λογοτεχνικά κείμενα οι μαθητές κλήθηκαν να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο που έφτιαξαν την προηγούμενη ώρα. Απώτερος στόχος ήταν να συνειδητοποιήσουν πώς το ίδιο γεγονός θεματοποιείται/αναπαρίσταται με εντελώς διαφορετικό τρόπο από κείμενο σε κείμενο, από είδος σε είδος, από εποχή σε εποχή και επομένως, και από αναγνώστη σε αναγνώστη. Και εδώ έπρεπε να γίνουν διαπιστώσεις για το είδος των δύο κειμένων, το ύφος τους, τον χρόνο γραφής, τη λειτουργία τους αλλά και το ηρωικό πνεύμα που διαπερνάει όλο το ποίημα, σε αντίθεση με το πεζό που κάλλιστα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και αντιηρωικό.

Φυσικά, οι μαθητές ήταν ελεύθεροι να προσθέσουν καινούριες ερωτήσεις που δεν είχαν σκεφτεί νωρίτερα. Οι μαθητές κατέγραψαν τις απαντήσεις τους και πρόσθεσαν νέες ερωτήσεις στην αντίστοιχη σελίδα του Wiki⁹.

⁹ Βλ. ό.π. το tek_4.

8^η ώρα (εργαστήριο πληροφορικής, μαθητές χωρισμένοι σε ομάδες)

Την τελευταία ώρα, οι ομάδες παρουσίασαν τις απαντήσεις που έδωσαν στο ερωτηματολόγιο που έφτιαξαν την πέμπτη ώρα για τα δύο λογοτεχνικά κείμενα, του Παλαμά και του Βαλτινού. Κάποιες ομάδες είχαν αναδιαμορφώσει στο μεταξύ τις ερωτήσεις τους. Οι ομάδες εναλλάσσονταν στις απαντήσεις και δεν τις διάβαζαν όλες μαζί, έτσι ώστε στο τέλος κάθε απάντησης να υπάρχει κάποια σχετική συζήτηση με συμμετοχή όλων των ομάδων για τις απαντήσεις που δόθηκαν (διαφορές, ομοιότητες, παραλείψεις κλπ.). Η διδάσκουσα καθοδήγησε, όπου κρίθηκε απαραίτητο, τη συζήτηση στα ακόλουθα ερωτήματα:

- Πόσο αληθινή, αληθοφανής ή φανταστική είναι η αναπαράσταση του ιστορικού γεγονότος στα λογοτεχνικά κείμενα που μελέτησαν οι μαθητές;
- Το ιστορικό γεγονός κατέχει κεντρική ή περιφερειακή θέση στο λογοτεχνικό κείμενο, με μεγάλο ή μικρό βαθμό αναφορικότητας;
- Ποιους στόχους εξυπηρετεί η θεματοποίηση ή/και η αναπαράσταση του ιστορικού γεγονότος;
- Τι διαφορές εντοπίζουν ανάμεσα στην ποίηση και την πεζογραφία σε σχέση πάντα με την αναπαράσταση του ιστορικού γεγονότος;

Τέλος, μετά την ολοκλήρωση της συζήτησης, οι μαθητές πρότειναν και αιτιολόγησαν πρόσθετες ερωτήσεις για το ερωτηματολόγιό τους και τις κατέγραψαν στο Wiki.

ΣΤ. ΦΥΛΛΟ/Α ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1

ΜΕΡΟΣ Α΄

Να μεταβείτε στο περιβάλλον [της χρονογραμμής Ιστορία και Νεολληνική Λογοτεχνία](#) και να εντοπίσετε το γεγονός της κηδείας του Παλαμά. Να διαβάσετε τις γραπτές πηγές 4, 5 και 6 από το ιστορικό υλικό και παρατηρήστε τις πηγές 4, 5 και 6 από το οπτικό υλικό. Πρόκειται για πολύ σύντομα αποσπάσματα από ιστορικά, δημοσιογραφικά και απομνημονευματικά κείμενα σχετικά με την κηδεία του Παλαμά και φωτογραφίες από το ίδιο το γεγονός.

Να συγκρίνετε την καταγραφή του γεγονότος στα μη μυθοπλαστικά αυτά κείμενα με τη λογοτεχνική αποτύπωση του Μιχαηλίδη. Ποια από τα στοιχεία και τις λεπτομέρειες που αποτυπώνονται σε αυτά τα κείμενα συναντάμε και στο απόσπασμα από τον *Λαβύρινθο*; Ποια στοιχεία φαίνεται να αποτελούν φανταστικές προσθήκες του λογοτέχνη;

Να καταγράψετε την απάντησή σας σε αυτό το Φύλλο εργασίας. Θα μπορούσατε να αποτυπώσετε τις απαντήσεις σε έναν πίνακα με δύο στήλες: μυθοπλαστικά στοιχεία και μη μυθοπλαστικά στοιχεία

ΜΕΡΟΣ Β΄

Διαβάσαμε ένα σύντομο απόσπασμα από το μυθιστόρημα της Πέτροβιτς που θεματοποιεί ακριβώς το ίδιο γεγονός.

Ποιο από τα δύο κείμενα είναι πιο αναλυτικό ως προς την αποτύπωση της κηδείας του Παλαμά;

Ας συγκρίνουμε τον τρόπο με τον οποίο αναπαρίσταται το ίδιο γεγονός στα δύο κείμενα.

- Να μελετήσετε τα δύο κείμενα.
- Να χρωματίσετε με **ίδιο χρώμα** γραμματοσειράς τα σημεία στα δύο κείμενα που αναφέρουν **κοινές λεπτομέρειες** από την κηδεία.
- Ποιες λεπτομέρειες απαντούν μόνο σε ένα από τα δύο κείμενα; Να χρωματίσετε τις με **άλλο χρώμα** γραμματοσειράς.

<u>Ο λαβύρινθος</u>	<u>Τραγούδι για τρεις</u>
(απόσπασμα)	(απόσπασμα)
<p>Στις 27 Φεβρουαρίου 1943 πέθανε ο Κωστής Παλαμάς. Δεν έγινε καμία επίσημη ανακοίνωση, ούτε από το ραδιόφωνο ούτε από τις εφημερίδες. Η κυβέρνηση Λογοθετόπουλου, η Γκεστάπο, το Κομάντο Τάπα, φοβούμενοι επεισόδια, άφησαν τον θάνατο του ποιητή να χαθεί μέσα στη σιωπή. Μόνο ένα χαρτί κολλημένο στη βιτρίνα του βιβλιοπωλείου «Ελευθερουδάκης» μιλούσε για το γεγονός. Τότε πώς μέσα σε λίγες ώρες το πληροφορήθηκε όλη η Αθήνα, πού βρέθηκε εκείνο το πλήθος και γέμισε την οδό Περιάνδρου, απέναντι από το μνημείο του λόρδου Μπάυρον, όπου έμενε ο Παλαμάς, για να προσκυνήσει τη σορό του;</p> <p>Ο Πάρης το έμαθε από τον παλιοβιβλιοπώλη του, τον Χαρίτιμο που του τηλεφώνησε. Μας το ανακοίνωσε χλωμός, επίσημος:</p> <p>«Πέθανε ο Παλαμάς!»</p> <p>Ύστερα από μια σύντομη παύση πρόσθεσε σιγά, σαν να μιλούσε στον εαυτό του:</p> <p>«Παράξενο... Δεν πίστευα πως είναι θνητός».</p> <p>[...]</p> <p>Την άλλη ημέρα κατεβήκαμε πάλι στην Αθήνα για την κηδεία του ποιητή. Μαζί μας αυτή τη φορά και ο πατέρας, όχι βεβαίως γιατί είχε καμιά ιδιαίτερη</p>	<p>Μια κρύα, παγερή μέρα, ωστόσο —Φεβρουάριος ήταν του 1943— μου είπε:</p> <p>—Θέλεις να έρθεις μαζί μου, Ελισάβετ;</p> <p>Και τα μάτια της ήταν κόκκινα σαν να είχε κλάψει.</p> <p>—Και... και οι θείες; ρώτησα ξαφνιασμένη μ' εκείνο το «Ελισάβετ», έτσι, για να πω κάτι.</p> <p>—Τα κανόνισα, μη σε νοιάζει, μου είπε. Μόνο φόρεσε το δικό μου το πανωφόρι, να μην κρυώνεις. Παρακόντυνε το δικό σου.</p> <p>Το πανωφόρι της το είχε φτιάξει από μια κουβέρτα, όπως έκαναν κι άλλες κοπέλες στην Κατοχή. Ήταν μπεζ ανοιχτό και μου έπεφτε λίγο φαρδύ και μακρύ, μα το φόρεσα όλο χαρά.</p> <p>—Και πού πάμε; ρώτησα.</p> <p>—Στο νεκροταφείο, είπε και κοίταξε ίσια</p>

αδυναμία στον Παλαμά –πίστευε πως η ποίηση είναι μια ασθένεια που προσβάλλει τους αργόσχολους και τους περιθωριακούς–, αλλά γιατί πληροφορήθηκε πως θα τιμούσαν τον νεκρό με την παρουσία τους ο πρωθυπουργός, υπουργοί, γερμανοί και ιταλοί επίσημοι. Από το Σύνταγμα είδαμε το πλήθος να προχωράει βιαστικά, κάποιoi έτρεχαν, να βγαίνει από τις παρόδους και να κυλάει σαν μαύρος ποταμός προς τον νότο. Αναγκαστήκαμε να αφήσουμε το αυτοκίνητο κάπου στην οδό Βουλιαγμένης και να ανηφορίσουμε με τα πόδια, γιατί ο κόσμος πλήθαινε ολοένα, χιλιάδες νέοι, γέροι, γυναίκες, παιδιά γέμιζαν την οδό Αναπαύσεως, την πλατεία πριν από το νεκροταφείο και τον μεγάλο χώρο μπροστά στον ναό των Αγίων Θεοδώρων. Ήταν τόσος ο όγκος του πλήθους, που ένα τιμητικό άγημα από ιταλούς και γερμανούς στρατιώτες είχε υποχωρήσει ανάμεσα στα ναόσχημα ταφικά μνημεία και παρακολουθούσε από εκεί φοβισμένο. Είχε λιακάδα, ούτε ένα σύννεφο στον αττικό ουρανό, τιμητική ευδία στον μεγάλο νεκρό. Μπήκαμε στον ναό. Κάποιος υψηλόβαθμος υπουργείου γνώρισε τον Καρέλη και του έκανε νόημα υποκλινόμενος να περάσει. Στριμωχτήκαμε κάπου αριστερά στον νάρθηκα. Στα σταυρωμένα χέρια του Παλαμά είχαν ακουμπήσει μερικές από τις ποιητικές συλλογές του.

Ένωθα να πνίγομαι μέσα στα λιβάνια, στα κεριά και στις ανάσες των σωμάτων. Ο Πάρης κάθε τόσο μου ψιθύριζε ονόματα: ο Σικελιανός, η Κοτοπούλη, ο Μελάς, ο Σκίπης, ο Βενέζης... Δε συγκράτησα τίποτε από τη σύντομη ομιλία του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού και το μακροσκελές ποίημα που απήγγελε ο Σωτήρης Σκίπης με κυρτό το πανύψηλο σώμα του και μια παράξενη, καταβεβλημένη φωνή. Θυμάμαι όμως τη φωνή του Σικελιανού. Πλησίασε στην κορυφή του φερέτρου και στάθηκε εκεί. Ήταν κατάχλωμος και ονειροπαρμένος σαν υπονοβάτης. Σχεδόν τρόμαξα όταν άρχισε να απαγγέλει. Η φωνή του ήταν βαθιά, πλατιά, μεγάλη, με κάτι άφοβο και προκλητικό μέσα της. Αντήχησε όλος ο ναός.

Ηχήστε οι σάλπιγγες... καμπάνες βροντερές, δονήστε σύγκορμη τη χώρα, πέρα ως πέρα... Βογγήστε, τύμπανα πολέμου... Οι φοβερές

μπροστά. Πέθανε ο Κωστής Παλαμάς.

Πρέπει να πάνε όλοι οι Έλληνες.

—Ο Μενέλαος κι ο Θεοδόσης θα έρθουν;

—Δεν ξέρω. Εγώ πάντως θα πάω.

Δε φοβόταν σαν την άλλη φορά, σ' εκείνη τη διαδήλωση. Το βλέμμα της τώρα ήταν αλλιώτικο, σκληρό, αποφασισμένο. Κι ο κόσμος, πλήθος πολύ που είχε μαζευτεί στο νεκροταφείο, το ίδιο βλέμμα μού φαινόταν πως είχε.

Δεν ήμουν ακόμη αρκετά ψηλή και τίποτα σχεδόν δεν είδα από την πομπή που πέρασε από μπροστά μας με τον νεκρό. Μια φωνή βροντερή μόνο άκουσα:

—Σ' αυτό το φέρετρο ακουμπάει η Ελλάδα!

Κάποιος έβγαζε λόγο. Κι εγώ, μόλο που δεν κρύωνα μέσα στο ζεστό πανωφόρι της Όλγας, ένιωθα μια παράξενη ανατριχίλα.

—Ο Άγγελος Σικελιανός είναι που μιλάει, έσκυψε εκείνη στ' αυτί μου.

Στον γυρισμό την κρατούσα σφιχτά από το μπράτσο. Κι έτσι την κρατούσα από τότε, όποτε τύχαινε να βγούμε μαζί.

σημαίες, ξεδιπλωθείτε στον αέρα...

Ένωσα τη μητέρα να συγκλονίζεται από τους λυγμούς. Ίσως η συγκίνηση της μητέρας, ίσως το εξαύλωμένο πρόσωπο του όρθιου ποιητή επάνω από τον νεκρό ποιητή, ένα ρίγος με διαπέρασε και συγκεντρώθηκε όλο σαν κόμπος στον λαιμό μου. Ήταν η πρώτη φορά που ένιωσα πως η ποίηση δεν είναι μόνο ένα κατοικίδιο ζώο, έστω ένα θηρίο που κυκλοφορεί μόνο του μέσα στα δάση και στις λόχμες, αλλά μπορεί να βγει στους δρόμους με την ορμή μιας φυσικής δύναμης, να πάρει τη διάσταση μιας συλλογικής μέθης.

Βόγγα, Παιάνα! Οι σημαίες οι φοβερές, στην Λευτεριάς ξεδιπλωθείτε τον αέρα!

Δεν νεκρολογούσε τον Παλαμά ο Σικελιανός, έπαιρνε απλώς την εντολή από εκείνον να μιλήσει στο βουερό πλήθος που περίμενε απ' έξω πεινασμένο, ταπεινωμένο, προδομένο, τις λέξεις που δεν είναι μόνο νοήματα, δεν είναι μόνο αισθήματα, αλλά έρχονται από πολύ μακριά φορτωμένες χρόνο και ζωή και σαν καταιγίδα ξεσηκώνουν σώματα και ψυχές. Ο πατέρας, θορυβημένος, κοιτούσε ανήσυχα γύρω, ιδιαιτέρως προς την πλευρά των ξένων, των εχθρών, των απρόσκλητων, με τα ανέκφραστα πρόσωπα και το χαμηλωμένο βλέμμα.

Το φέρετρο το σήκωσαν φοιτητές. Κανείς δεν προσπάθησε να τους εμποδίσει. Ανάμεσά τους και ο Σικελιανός.

«Μα είναι πολύ άρρωστος», ψιθύρισε κάποιος πλάι μας. «Δε θ' αντέξει... Εχτές η πίεσή του είχε ανάβει στο τριάντα».

Όμως εκείνος προχωρούσε όρθιος, με το κεφάλι ψηλά, μούσκεμα στον ιδρώτα, κατάχλωμος, πότε πότε κλείνοντας τα μάτια, ανασαίνοντας βαριά. Ο κόσμος έτρεχε μέσα από τα μονοπάτια του νεκροταφείου για να πλησιάσει στον τάφο. Μείναμε πίσω. Σταθήκαμε σ' ένα ανηφορικό μονοπάτι, ο πατέρας κάθισε επάνω στο μάρμαρο ενός τάφου κατάκοπος. Ξαφνικά, από το υψηλό σημείο που είχαν διαλέξει για να κοιμηθούν τον ποιητή –μπορούσες να δεις από κει την Ακρόπολη και πέρα μακριά τη θάλασσα– ακούστηκε ο Εθνικός

<p>Ύμνος. Κατέβηκε σαν κύμα, παρασύροντας το πλήθος που πλημμύρισε το λαβύρινθο του νεκροταφείου, για να φτάσει έξω στην πλατεία και στους γύρω δρόμους. Στήριξα τον πατέρα να σηκωθεί και σταθήκαμε όλοι όρθιοι τραγουδώντας. Τραγουδήσα κι εγώ – ναι, Οδυσσέα Φραντζή, αν θέλεις πίστεψέ το, τραγουδήσα κι εγώ. Σιγά βεβαίως, ψιθυρίζοντας, αλλά τραγουδήσα. Διστακτικά, αβέβια, λίγο παράμερα, μπήκα στο χορικό μιας τραγωδίας και άρθρωσα τους αναπαίστους του χορού, μέσα στο πιο κατάλληλο σκηνικό, με τους νεκρούς να συμμετέχουν στη συλλογική μνήμη, στη συλλογική οδύνη.</p>	
--	--

ΜΕΡΟΣ Γ΄

- «Ποιανού οι εντυπώσεις καταγράφονται σε κάθε απόσπασμα;»

Για να απαντήσετε σε αυτό το ερώτημα συζητήστε μεταξύ σας τα παρακάτω ερωτήματα:

	Ο Λαβύρινθος	Τραγούδι για τρεις
Ποιος μιλάει;		
Πόσο χρονών είναι;		
Από ποια σημεία καταλαβαίνουμε την ηλικία του;		

Ποια σχέση έχει με τα γεγονότα;		
Τι φαίνεται να μην καταλαβαίνει;		
Ποια στοιχεία τραβάνε την προσοχή του;		

- Σε ποιο κοινό απευθύνεται το καθένα από τα κείμενα που διαβάσαμε;

Επισκεφτείτε τις ιστοσελίδες <http://www.i-read.i-teen.gr/book/tragoydi-gia-treis> (Τραγούδι για τρεις) και <https://georgemichaelides.wordpress.com/> (επίσημη ιστοσελίδα του Μιχαηλίδη) για να απαντήσετε στην ερώτηση.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

Αυτήν την ώρα θα ασχοληθούμε με το ποίημα που απήγγειλε ο Άγγελος Σικελιανός στην κηδεία του Παλαμά. Σε αντίθεση με τα δύο προηγούμενα κείμενα που γράφτηκαν πολλά χρόνια αργότερα από το γεγονός που αναπαριστούν, τώρα θα προσεγγίσουμε ένα κείμενο που γράφτηκε ακριβώς εκείνη τη χρονική στιγμή και με αφορμή το συγκεκριμένο γεγονός.

ΜΕΡΟΣ Α΄

- Να διαβάστε το ποίημα του Άγγελου Σικελιανού
- Να εντοπίσετε στα δύο πεζά αποσπάσματα που μελετήσαμε το προηγούμενο δίωρο, και ιδιαίτερα στο απόσπασμα από τον *Λαβύρινθο* του Μιχαηλίδη, όσα σημεία αναφέρονται στο συγκεκριμένο ποίημα.
- Να προσέξετε ιδιαίτερα το απόσπασμα:

Δεν νεκρολογούσε τον Παλαμά ο Σικελιανός, έπαιρνε απλώς την εντολή από εκείνον να μιλήσει στο βουερό πλήθος που περίμενε απ' έξω πεινασμένο, ταπεινωμένο, προδομένο, τις λέξεις που δεν είναι μόνο νοήματα, δεν είναι μόνο αισθήματα, αλλά έρχονται από πολύ μακριά φορτωμένες χρόνο και ζωή και σαν καταιγίδα ξεσηκώνουν σώματα και ψυχές. Ο πατέρας, θορυβημένος, κοιτούσε ανήσυχα γύρω, ιδιαιτέρως προς την πλευρά των ξένων, των εχθρών, των απρόσκλητων, με τα ανέκφραστα πρόσωπα και το χαμηλωμένο βλέμμα.

Συμφωνείτε ότι «Δεν νεκρολογούσε τον Παλαμά ο Σικελιανός»; Το ποίημα μάς δίνει πληροφορίες για τον Παλαμά και τον θάνατό του;

Να χρωματίσετε στο ποίημα τους στίχους που αναφέρονται άμεσα στον θάνατο του ποιητή και με άλλο χρώμα τους στίχους που είναι πολύ γενικότεροι ή αναφέρονται σε φαινομενικά άσχετα με το συγκεκριμένο γεγονός θέματα.

Άγγελου Σικελιανού, Ηχήστε οι σάλπιγγες

Ηχήστε οι σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερές,
δονήστε σύγκορμη τη χώρα πέρα ως πέρα...
Βογκήστε τύμπανα πολέμου... Οι φοβερές
σημαίες, ξεδιπλωθείτε στον αέρα !

Σ' αυτό το φέρετρο ακουμπά η Ελλάδα! Ένα βουνό
με δάφνες αν υψώσουμε ως το Πήλιο κι ως την Όσσα,
κι αν το πυργώσουμε ως τον έβδομο ουρανό,
ποιόν κλεί, τι κι αν το πεί η δικιά μου γλώσσα;

Μα εσύ Λαέ, που τη φτωχή σου τη μιλιά,
Έρωας την πήρε και την ύψωσε ως τ' αστέρια,
μεράσου τώρα τη θεϊκή φεγγοβολιά
της τέλειας δόξας του, ανασήκωσ' τον στα χέρια

γιγάντιο φλάμπουρο κι απάνω από μας
που τον υμνούμε με καρδιά αναμμένη,
πες μ' ένα μόνο ανασασμόν: «Ο Παλαμάς!»,
ν' αντιβογκήσει τ' όνομά του η οικουμένη !

Ηχήστε οι σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερές,
δονήστε σύγκορμη τη χώρα πέρα ως πέρα...
Βογκήστε τύμπανα πολέμου... Οι φοβερές
σημαίες, ξεδιπλωθείτε στον αέρα !

Σ' αυτό το φέρετρο ακουμπά η Ελλάδα ! Ένας λαός,
σηκώνοντας τα μάτια του τη βλέπει...

κι ακέριος φλέγεται ως με τ' άδυτο ο Ναός,
κι από ψηλά νεφέλη Δόξας τονε σκέπει.

Τι πάνωθέ μας, όπου ο άρρητος παλμός
της αιωνιότητας, αστράφτει αυτήν την ώρα
Ορφέας, Ηράκλειτος, Αισχύλος, Σολωμός
την άγια δέχονται ψυχή την τροπαιοφόρα,

που αφού το έργο της θεμέλιωσε βαθιά
στη γην αυτήν με μιαν ισόθεη Σκέψη,
τον τρισμακάριο τώρα πάει ψηλά τον Ίακχο
με τους αθάνατους θεούς για να χορέψει.

Ηχήστε οι σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερές,
δονήστε σύγκορμη τη χώρα πέρα ως πέρα...
Βόγκα Παιάνα ! Οι σημαίες οι φοβερές
της Λευτεριάς ξεδιπλωθείτε στον αέρα !

ΜΕΡΟΣ Β΄

- **Γιατί ο πατέρας στο απόσπασμα από τον *Λαβύρινθο* κοιτάει θορυβημένος γύρω του, ιδιαίτερα προς την πλευρά των ξένων, των εχθρών;**

Προκειμένου να απαντήσετε στο ερώτημα αυτό να διαβάσετε τις γραπτές πηγές **3-6** από το ιστορικό υλικό που στην περίοδο της Κατοχής στη χρονογραμμή Ιστορία και Λογοτεχνία

(http://www.greek-language.gr/Resources/literature/education/greek_history/index.html#prettyPhoto)

Μπορείτε να σημειώσετε τις σύντομες απαντήσεις σας εδώ:

- **Ας διερευνήσουμε τώρα κατά πόσο όντως το ποίημα του Σικελιανού αποτελεί αντιστασιακή πράξη:**

Να υπογραμμίσετε φράσεις του ποιήματος που επιβεβαιώνουν αυτή τη διαπίστωση.

Να χρωματίσετε τις προστακτικές που υπάρχουν στο ποίημα και προσπαθήστε να δικαιολογήσετε τη λειτουργία τους. Σε ποιον απευθύνεται ο ποιητής και τι ζητάει να κάνει;

Μπορείτε να σημειώσετε τις απαντήσεις σας εδώ:

Άγγελου Σικελιανού, Ηχήστε οι σάλπιγγες

Ηχήστε οι σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερές,
δονήστε σύγκορμη τη χώρα πέρα ως πέρα...
Βογκήστε τύμπανα πολέμου... Οι φοβερές
σημαίες, ξεδιπλωθείτε στον αέρα !

Σ' αυτό το φέρετρο ακουμπά η Ελλάδα! Ένα βουνό
με δάφνες αν υψώσουμε ως το Πήλιο κι ως την Όσσα,
κι αν το πυργώσουμε ως τον έβδομο ουρανό,
ποιόν κλεί, τι κι αν το πεί η δικιά μου γλώσσα;

Μα εσύ Λαέ, που τη φτωχή σου τη μιλιά,
Έρωας την πήρε και την ύψωσε ως τ' αστέρια,
μεράσου τώρα τη θεϊκή φεγγοβολιά
της τέλειας δόξας του, ανασήκωσ' τον στα χέρια

γιγάντιο φλάμπουρο κι απάνω από μας
που τον υμνούμε με καρδιά αναμμένη,
περς μ' ένα μόνο ανασασμόν: «Ο Παλαμάς!»,
ν' αντιβογκήσει τ' όνομά του η οικουμένη !

Ηχήστε οι σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερές,
δονήστε σύγκορμη τη χώρα πέρα ως πέρα...
Βογκήστε τύμπανα πολέμου... Οι φοβερές
σημαίες, ξεδιπλωθείτε στον αέρα !

Σ' αυτό το φέρετρο ακουμπά η Ελλάδα! Ένας λαός,
σηκώνοντας τα μάτια του τη βλέπει...
κι ακέριος φλέγεται ως με τ' άδυτο ο Ναός,
κι από ψηλά νεφέλη Δόξας τονε σκέπει.

Τι πάνωθέ μας, όπου ο άρρητος παλμός
της αιωνιότητας, αστράφτει αυτήν την ώρα
Ορφέας, Ηράκλειτος, Αισχύλος, Σολωμός
την άγια δέχονται ψυχή την τροπαιοφόρα,

που αφού το έργο της θεμέλιωσε βαθιά
στη γην αυτήν με μιαν ισόθεη Σκέψη,
τον τρισμακάριο τώρα πάει ψηλά τον Ίακχο
με τους αθάνατους θεούς για να χορέψει.

Ηχήστε οι σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερές,
δονήστε σύγκορμη τη χώρα πέρα ως πέρα...
Βόγκα Παιάνα! Οι σημαίες οι φοβερές
της Λευτεριάς ξεδιπλωθείτε στον αέρα!

ΜΕΡΟΣ Γ΄

- Να διαβάσετε τη δεύτερη γραπτή πηγή από το πλαϊνό ιστορικό υλικό (απόσπασμα από την *Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας* του Τ.

Βουρνά),

[http://www.greek-](http://www.greek-language.gr/Resources/literature/education/greek_history/index.html#prettyPhoto)

[language.gr/Resources/literature/education/greek_history/index.html#prettyPhoto](http://www.greek-language.gr/Resources/literature/education/greek_history/index.html#prettyPhoto)

- Προσέξτε την τελευταία φράση: «**Το ποίημα του Σικελιανού είναι πολύ γνωστό και δημοσιεύτηκε κι απαγγέλθηκε πολλές φορές από τότε.**».

Ποια στοιχεία του ποιήματος πιστεύετε ότι επέτρεψαν να χρησιμοποιηθεί αυτό και σε άλλες περιστάσεις; Να χρωματίσετε μέσα στο ποίημα λέξεις ή φράσεις που χρησιμοποιούνται μεταφορικά, καθώς και πρόσωπα και αντικείμενα που λειτουργούν ως σύμβολα και που θεωρείτε ότι επιδέχονται πολλαπλές αναγνώσεις ανάλογα με την ιστορική στιγμή στην οποία διαβάζονται.

Σε ποιες περιστάσεις φαντάζεστε ότι μπορεί να ξαναχρησιμοποιήθηκε το ποίημα; Να αναζητήσετε τη φράση «*Ηχήστε οι σάλπιγγες*» στη μηχανή αναζήτησης της [Google](http://www.google.com), προκειμένου να διαπιστώσετε ότι στίχοι από το ποίημα αξιοποιούνται ακόμα και σήμερα με διάφορες αφορμές. Να ελέγξετε τα αποτελέσματα της αναζήτησης όχι μόνο της πρώτης σελίδας. Τι συμπεράσματα βγάξετε για τη χρήση της συγκεκριμένης φράσης στην καθημερινή μας ζωή;

Άγγελου Σικελιανού, Ηχήστε οι σάλπιγγες

Ηχήστε οι σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερές,
δονήστε σύγκορμη τη χώρα πέρα ως πέρα...
Βογκήστε τύμπανα πολέμου... Οι φοβερές
σημαίες, ξεδιπλωθείτε στον αέρα !

Σ' αυτό το φέρετρο ακουμπά η Ελλάδα! Ένα βουνό
με δάφνες αν υψώσουμε ως το Πήλιο κι ως την Όσσα,
κι αν το πυργώσουμε ως τον έβδομο ουρανό,
ποιόν κλεί, τι κι αν το πεί η δικιά μου γλώσσα;

Μα εσύ Λαέ, που τη φτωχή σου τη μιλιά,
Ήρωας την πήρε και την ύψωσε ως τ' αστέρια,
μεράσου τώρα τη θεϊκή φεγγοβολιά
της τέλειας δόξας του, ανασήκωσ' τον στα χέρια

γιγάντιο φλάμπουρο κι απάνω από μας
που τον υμνούμε με καρδιά αναμμένη,
περς μ' ένα μόνο ανασασμόν: «Ο Παλαμάς!»,
ν' αντιβογκήσει τ' όνομά του η οικουμένη !

Ηχήστε οι σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερές,
δονήστε σύγκορμη τη χώρα πέρα ως πέρα...
Βογκήστε τύμπανα πολέμου... Οι φοβερές
σημαίες, ξεδιπλωθείτε στον αέρα !

Σ' αυτό το φέρετρο ακουμπά η Ελλάδα! Ένας λαός,
σηκώνοντας τα μάτια του τη βλέπει...
κι ακέριος φλέγεται ως με τ' άδυτο ο Ναός,
κι από ψηλά νεφέλη Δόξας τονε σκέπει.

Τι πάνωθέ μας, όπου ο άρρητος παλμός
της αιωνιότητας, αστράφτει αυτήν την ώρα
Ορφέας, Ηράκλειτος, Αισχύλος, Σολωμός
την άγια δέχονται ψυχή την τροπαιοφόρα,

που αφού το έργο της θεμέλιωσε βαθιά
στη γην αυτήν με μιαν ισόθεη Σκέψη,
τον τρισμακάριο τώρα πάει ψηλά τον Ίακχο
με τους αθάνατους θεούς για να χορέψει.

Ηχήστε οι σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερές,
δονήστε σύγκορμη τη χώρα πέρα ως πέρα...
Βόγκα Παιάνα! Οι σημαίες οι φοβερές
της Λευτεριάς ξεδιπλωθείτε στον αέρα!

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 3

Να συντάξετε ένα ερωτηματολόγιο με ερωτήματα τα οποία καλό θα ήταν να έχει υπόψη του ένας αναγνώστης που έρχεται σε επαφή με λογοτεχνικό κείμενο που αναπαριστά κάποιο ιστορικό γεγονός.

Να διατυπώσετε 4-5 ερωτήσεις, λαμβάνοντας υπόψη τα κείμενα που προσεγγίσαμε τις προηγούμενες ώρες και τα ερωτήματα που συζητήθηκαν με αφορμή αυτά. Για κάθε ερώτημα που συντάσσετε θα πρέπει να αιτιολογήσετε τον λόγο που θεωρείτε ότι είναι σημαντικό ή γόνιμο, προσκομίζοντας ένα παράδειγμα από τις αναγνώσεις που προηγήθηκαν.

Μπορείτε να προσθέσετε και άλλα ερωτήματα που σας έρχονται στον νου και πιστεύετε ότι θα είχαν ενδιαφέρον, ακόμα και αν δεν προηγήθηκε σχετική συζήτηση, με αφορμή τα αποσπάσματα που μελετήθηκαν μέχρι στιγμής.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 4

- Περιηγηθείτε στη χρονογραμμή http://www.greek-language.gr/Resources/literature/education/greek_history/index.html#prettyPhoto και μεταβείτε στο ιστορικό γεγονός των βαλκανικών πολέμων. Δείτε πολύ σύντομα τι περιλαμβάνεται σε αυτήν την ενότητα.
- Να διαβάσετε τα δύο πρώτα λογοτεχνικά κείμενα που βλέπετε στη χρονογραμμή στη συγκεκριμένη ενότητα. Πρόκειται για το ποίημα του Παλαμά με τον τίτλο «Εμπρός!» που γράφτηκε στην καρδιά του πολέμου, τον Σεπτέμβρη του 1912 και το απόσπασμα από το *Συναζάρι του Αντρέα Κορδοπάτη. Βαλκανικοί- '22*, ένα μυθιστόρημα αρκετά μεταγενέστερο των βαλκανικών πολέμων (εκδίδεται στο γύρισμα του νέου αιώνα, το 2000).
- Να συμπληρώσετε το ερωτηματολόγιο που φτιάξατε με βάση τα δύο αυτά κείμενα. Δεν είναι απαραίτητο να περιοριστείτε στις ερωτήσεις που είχαν διατυπωθεί τις προηγούμενες ώρες. Έχετε την ευχέρεια, εφόσον τα δύο νέα κείμενα σάς οδηγήσουν προς αυτήν την κατεύθυνση, να προσθέσετε καινούριες ερωτήσεις που δεν είχατε σκεφτεί νωρίτερα.

Ερωτήσεις	Εμπρός!	Βαλκανικοί '22

Ζ. ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ

Μέρη του σεναρίου θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν στην ημιτυπική εκπαίδευση και πιο συγκεκριμένα στην εθνική γιορτή της 28^{ης} Οκτωβρίου. Ειδικά τα κείμενα που αναφέρονται στην κηδεία του Παλαμά που έγινε στην καρδιά της γερμανικής Κατοχής και που αποτέλεσε αφορμή για αντίδραση απέναντι στους κατακτητές, καθώς και το ποίημα που έγραψε ο Σικελιανός για να τιμήσει τον ποιητή και η ανάγνωσή του από τον ίδιο, αποτελούν γεγονότα που έχουν μείνει στη συλλογική συνείδηση για τη σπουδαιότητά τους στην ιστορική συγκυρία. Οι στόχοι του σεναρίου μπορούν να εξυπηρετηθούν και με άλλα κείμενα από τη χρονογραμμή, ανάλογα με τις γνώσεις ή τις προτιμήσεις των μαθητών και του ίδιου του εκπαιδευτικού.

Η. ΚΡΙΤΙΚΗ

Οι μαθητές κινητοποιήθηκαν με την αφορμή του σεναρίου που πραγματοποιήθηκε την πρώτη διδακτική ώρα. Μπήκαν αμέσως στο κλίμα και κατέθεσαν πολύ εύστοχους προβληματισμούς για την αναπαράσταση της αλήθειας ενός γεγονότος. Η περιήγηση στη χρονογραμμή αποδείχθηκε εξαιρετικά εύκολη για τους μαθητές. Η ελλιπής γνώση των ιστορικών γεγονότων από κάποιους δεν αποτέλεσε τροχοπέδη στην εφαρμογή του σεναρίου, καθώς δεν απαιτήθηκε γνώση λεπτομερειών και συγκεκριμένων ιστορικών πληροφοριών, αλλά μια γενική εικόνα των ιστορικών περιστατικών με τα οποία ασχολούνται τα κείμενα. Συμμετείχαν ενεργά σε όλη τη διάρκεια της εφαρμογής του σεναρίου.

Οι μαθητές δυσκολεύτηκαν, ωστόσο, στη σύνταξη του ερωτηματολογίου. Αρχικά, προβληματίστηκαν όσον αφορά στον σκοπό της σύνταξης ενός τέτοιου ερωτηματολογίου και στο κοινό στο οποίο απευθύνεται. Η διδάσκουσα προσπάθησε να δημιουργήσει ένα επικοινωνιακό περιβάλλον σύμφωνα με το οποίο οι μαθητές προσπαθούν να συντάξουν ένα ερωτηματολόγιο το οποίο θα βοηθά τους συμμαθητές τους να κατανοήσουν γιατί το λογοτεχνικό κείμενο που αναπαριστά ένα ιστορικό

γεγονός δεν είναι ίδιο με το αντίστοιχο κεφάλαιο του βιβλίου της Ιστορίας. Στην αρχή, οι μαθητές αντέγραφαν τις ερωτήσεις των φύλλων εργασίας, αλλά με παρέμβαση της διδάσκουσας προχώρησαν σε πιο γενικευμένες ερωτήσεις, βασιζόμενοι όμως και πάλι σε αυτές. Σε αρχικό στάδιο οι ερωτήσεις περιορίστηκαν στα εξής θέματα: είδος κειμένου, χρόνος συγγραφής, κοινό στο οποίο απευθύνεται, ηλικία του αφηγητή. Την τελευταία ώρα, αφού είχαν εφαρμόσει το ερωτηματολόγιο στα κείμενα τα σχετικά με τους Βαλκανικούς Πολέμους, επέκτειναν το ερωτηματολόγιό τους και σε θέματα σχετικά με το ύφος και την παρουσία της ιστορίας.

Θ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αθανασοπούλου Α. 2004. [«Ιστορία και Λογοτεχνία στο σχολείο. Μια διεπιστημονική πρόταση διδασκαλίας για την κριτική αγωγή των μαθητών στον σύγχρονο πολιτισμό»](#). Στο *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Πρακτικά επιστημονικού σεμιναρίου, επιμ. Κ. Αγγελάκος & Γ. Κόκκινος, 101-131. Αθήνα: Μεταίχιμο.

Αποστολίδου, Β. 2013. *Λογοτεχνία και ιστορία. Μια σχέση ιδιαίτερα σημαντική για τη λογοτεχνική εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας